

П.Г.ПЕРЕРВА, Т.О.КОБЕЛЄВА, В.Л.ТОВАЖНЯНСЬКИЙ

ПОПЕРЕДЖЕННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ НА ПІДПРИЄМСТВІ ЗАСОБАМИ САНАЦІЇ ТА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ

У статті розглянуто методичні підходи до визначення кризових явищ на машинобудівних підприємствах в рамках системи антикризового управління. Розроблено пропозиції щодо запобігання кризових явищ з використанням засобів санації та реструктуризації. Сформовано пропозиції по практичному використанню розроблених заходів на промислових підприємствах.

Ключові слова: кризові явища, антикризовий менеджмент, санація, реструктуризація, машинобудівні підприємства

Вступ. Для підвищення ефективності економіки поряд з реформами, що проводяться на макрорівні, необхідно реформування діяльності окремих підприємств як суб'єктів мікрорівня. При цьому істотно підвищується роль і значення управлінської складової функціонування підприємств промисловості, заснованої на аналізі що поступає на підприємство інформації та здійсненні моніторингу виробничо-збутових та управлінських процесів [8, 10]. Між тим, існуючі системи моніторингу містять у своїй основі більшою мірою фінансові показники, що робить їх орієнтованими на ретроспективу і не дозволяє прогнозувати основні параметри економічного стану. Така ситуація обумовлює необхідність застосування комплексних систем спостереження, що дозволяють здійснювати всебічний аналіз даних і синтез управлінських дій.

Аналіз основних досягнень і літератури. Базові теоретичні основи антикризового управління підприємством, санації та реструктуризації, діагностики та основи управління підприємством в умовах кризи висвітлено в наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених: Е.Альтмана, І.Ансоффа, Дж.Аргенті, У.Бівера, І.О.Бланка, Є.Бріггема, Н.Е.Брюховецької, Т.С.Клебанової, Л.О.Лігоненко, Р.Лиса, Л.С.Ситник, Л.М.Таранюка, Р.Таффлера, О.О.Терещенко та ін.

Незважаючи на значний обсяг накопичених у цій сфері знань, бракує системного теоретико-методологічного підґрунтя для ефективної організації санаційно-реструктуризаційного процесу та контролю за його реалізацією. В наукових працях зазначених авторів питання антикризового управління аналізуються або з позицій макроекономічної нестабільності, або при здійсненні процедури банкрутства підприємств, або при оцінці ймовірності банкрутства. Має місце певна прогалина в дослідженнях, направлених на синтез системи антикризового управління на основі генерування та відбору найбільш ефективних заходів санації та реструктуризації машинобудівних підприємств, поліпшення методів діагностики криз на основі антикризового моніторингу, тобто нагально потребує розвитку проактивне антикризове управління, необхідна розробка ефективних методів виходу підприємств, яким загрожує банкрутство, із кризового або передкризового становища. Таким чином, розробка механізмів антикризового управління підприємством в умовах нестабільного економічного становища є актуальним науковим завданням, що

вимагає ретельного і глибокого дослідження.

Мета дослідження. Метою дослідження є вдосконалення системи антикризового управління на основі генерування та відбору найбільш ефективних заходів санації та реструктуризації машинобудівних підприємств, поліпшення методів діагностики криз на основі антикризового моніторингу.

Методологія. Теоретичну і методологічну основу дослідження склали законодавчі та нормативні акти України, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених. У процесі підготовки статті використовувалися загальнонаукові методи: аналізу і синтезу, порівняння; економіко-статистичні методи збору та обробки інформації: вибірковий, групування, середньої величини, відносної величини; економіко-математичні методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виникнення кризових ситуацій, які можуть призвести до банкрутства підприємств, є невід'ємною рисою ринкової економіки. Для багатьох українських господарюючих суб'єктів подолання подібних криз є першочерговим завданням. Світова і вітчизняна практика переконливо доводить, що антикризове управління є ефективним засобом попередження кризових ситуацій, забезпечення фінансової стабільності підприємств і організацій. Своєчасне передбачення кризових явищ є одним із способів забезпечення надійності і стійкості роботи вітчизняних підприємств, що дає керівництву можливість розробити адекватні антикризові заходи. Статистика свідчить про те, що понад 40 % усього промислово-виробничого потенціалу України складає машинобудівний комплекс [3, 5, 10]. Криза останніх років виявила, що він є найбільш чутливим до негативних змін економічної ситуації. Тому існує реальна потреба в розробці ефективних методів оздоровлення (реструктуризації, санації, реформування та ін.) підприємств машинобудівного комплексу, відновлення його економічного потенціалу.

Для діагностики ймовірності банкрутства використовуються різні підходи, засновані на застосуванні:

- аналізу широкого кола різного роду критеріїв та ознак;
- детального дослідження обмеженого кола виробничо-комерційних показників роботи підприємства;

© П.Г.Перерва, Т.О.Кобелева, В.Л.Товажнянський, 2015

• дослідження інтегральних показників, отриманих з використанням скорингових моделей, багатовимірний аналіз, мультиплікативного дискримінантного аналізу і т.ін.

Як було показано в попередніх публікаціях [8-11], на сьогодні українськими та зарубіжними вченими для прогнозування ймовірності банкрутства підприємств частіше всього використовуються методи розрахунку інтегрального показника, які включають в себе розрахунок факторних дискримінантних моделей, що базуються на множинному дискримінантному аналізі [1, 3, 5, 10, 12].

Дискримінантна функція має такий вигляд:

$$Z = a_0 + \sum_{i=1}^n a_i \times f_i,$$

де a_0 та a_i – параметри функції (коефіцієнти регресії), f_i – фактори, що характеризують фінансове становище підприємства.

Коефіцієнти регресії розраховуються в результаті статистичної обробки даних про підприємства, які збанкрутіли за певний період часу. Всі фірми поділяються на тих, кому загрожує банкрутство, та на тих, хто має стійкий фінансове становище. Якщо інтегральний показник близький до середнього значення фірми-банкрута, то це є раннім сигналом про ймовірність настання банкрутства на підприємстві, що досліджується. Для застосування множинного дискримінантного аналізу необхідна репрезентативна вибірка підприємств, диференційованих за галузями та розміром.

Дискримінантні моделі прогнозування банкрутства широко застосовуються у західній практиці. Зокрема, відомими є моделі У. Бівера, Е. Альтмана (США), Р. Таффлера, Р. Ліса (Великобританія), Фулмера, Спрінгейта (Угорщина), Конана та Гольдера (Франція) [1, 3, 4, 5, 6, 10]. На базі невеликої кількості фінансових показників діяльності підприємства моделі можуть дати відповідь про ймовірність банкрутства на певному підприємстві. Разом з тим, проведені дослідження [8-10] показують, що використання таких моделей вимагає великої обережності. Тестування машинобудівних підприємств за даними моделями показало, що незважаючи на певні позитивні якості (невелика кількість показників, що оцінюються – від 3 до 7; наявна можливість інтегральної оцінки; мають кількісні критерії оцінки отриманого результату розрахунків), вони не повною мірою підходять для оцінки ризику банкрутства українських підприємств через різну методику відображення інфляційних факторів і різної структури капіталу, а також відмінності в законодавчій та інформаційній базі. В цьому зв'язку практичне використання утруднено особливостями української економіки. Методи оцінки ймовірності банкрутства, які розроблені українськими вченими [3, 5, 10, 12], мають ряд недоліків і недоробок в плані обґрунтування показників, що також не дозволяє ефективно використовувати їх в практиці роботи українських підприємств. У порівнянні з

українськими моделями, моделі західних економістів вже отримали світове визнання і є знайомими, зрозумілими і вагомими для багатьох економістів як в Україні, так і за кордоном [1, 10]. В цьому зв'язку актуальними є питання перевірки адекватності результатів прогнозування ймовірності банкрутства за моделями відомих західних та українських економістів реальним умовам господарювання українських підприємств у різних галузях економіки (зокрема, в машинобудуванні) та обґрунтування шляхів їх вдосконалення.

Світова практика свідчить, що дискримінантні моделі прогнозування банкрутства є ефективним інструментом експрес-тесту фінансової стійкості підприємства. Використання методології багаторфакторного дискримінантного аналізу у вітчизняній практиці, на нашу думку, є досить обмеженим, що зумовлено такими основними чинниками: по-перше, неможливістю розробки власних, галузевих дискримінантних функцій через відсутність фахівців достатньої кваліфікації; по-друге, відсутністю достатніх коштів для закупівлі та адаптації західних методик до вітчизняних умов господарювання; по-третє, недостатнім рівнем об'єктивності показників, які відображаються підприємствами у фінансовій звітності (проблематика подвійної бухгалтерії). Вже зазначалося, що головною умовою дискримінантного аналізу є вибірка фінансових показників по збанкрутілих підприємствах за останні роки. Як зазначено в роботі [1], для зовнішніх користувачів проблемою залишається те, що більшість вітчизняних акціонерних товариств мають статус відкритих, але така «відкритість» є лише декларативною, тому використання класичного інструментарію не дає бажаного ефекту.

В Україні діагностування кризового становища підприємства можливе за методиками [2], затвердженими наказом Міністерства економіки України від 27 червня 1997 року та 19 січня 2006 року. Ці методичні матеріали пропонують комплексний аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства, при якому тільки для оцінки загального фінансового становища пропонується розрахувати більше 30 показників, що не завжди є зручним для зовнішніх користувачів. Щоб більш результативно запобігати банкрутству, необхідно вирішити завдання запровадження ефективних, адаптованих до вітчизняних умов механізмів визначення ймовірності банкрутства ще до виникнення явних ознак неплатоспроможності підприємства, а також створити відповідну систему моніторингу роботи підприємств на рівні регіону або галузі.

На підставі цих даних були розраховані інтегральні (Z) показники за методиками Альтмана, Таффлера, Спрінгейта, Ліса, а також моделі О. Терещенко, побудованої для вітчизняних підприємств. Під час розрахунків було використано вдосконалену модель Альтмана 1983 р. для підприємств, акції яких не котируються на біржі.

Аналітичні формули та залежності вказаних нами вище розрахункових моделей не наводяться, оскільки вони є загальновідомими. Результати

розрахунку показників ймовірності кризових явищ (ймовірності банкрутства) на деяких підприємствах м. Харкова, приведено в табл.1.

Таблиця 1 - Результати оцінки ймовірності банкрутства з використанням традиційних дискримінантних моделей

Модель розрахунку	БАТ „Турбоатом”		БАТ «Світло Шахтаря»		ДП «Завод Малишева»		БАТ «Автрамат»		БАТ «Кон-нектор»	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Модель Альтмана	2,64	2,43	1,64	1,43	1,11	1,22	1,72	2,07	2,01	1,89
Модель Таффлера	0,44	0,41	0,39	0,36	0,24	0,27	0,42	0,47	0,51	0,48
Модель Спрінггейта	1,34	1,27	1,08	1,01	0,79	0,93	1,13	0,23	1,98	1,75
Модель Лісу	0,07	0,06	0,05	0,04	0,02	0,03	0,04	0,05	0,06	0,05
Модель Терещенко	0,10	-0,02	-0,07	-0,12	-0,68	-0,61	-0,11	-0,03	0,04	0,01

За результатами дослідження можна зробити висновок, що всі існуючі на цей час моделі прогнозування кризових явищ на промислових підприємствах певною мірою адекватно відтворюють зміну фінансового становища підприємства. По деяким підприємствах, вказані в табл.1 моделі, відображають погіршення, по іншим - покращення фінансових показників у 2014 році, порівняно з 2013 роком. На думку авторів, в контексті цього дослідження слід виділити дві основні групи показників, які в основному і визначають оцінку рівня виробничо-підприємницької діяльності підприємства і його фінансової стійкості:

а) показники ринкового успіху продукції підприємства;

б) показники виробничо-фінансової стійкості підприємства в ринковому середовищі.

Нами вибрані, оцінені і обґрунтовані з кожної з вказаних вище груп лише по два показники, які дозволяють зробити достовірні висновки і рекомендації.

З показників групи «а» нами виділено показники обсягу виробництва і обсягу реалізації продукції та їх взаємозв'язок на кожному етапі розглянутого періоду часу. З показників групи «б» - показник дебіторської заборгованості, тобто обсягу фінансової заборгованості даного підприємства його боржниками, і показник розширеної кредиторської заборгованості, тобто обсягу фінансової заборгованості даного підприємства своїм кредиторам, бюджету держави і свої працівникам у вигляді заробітної плати. Дослідження взаємодії зазначених показників протягом певного періоду часу дозволяє визначити об'єктивні тенденції в зміні рівня працездатності конкретного підприємства, дає можливість оцінити перспективи його стійкого стабільного розвитку. Разом з тим, виділені нами показники використовуються в різних кореляційних залежностях, що описують статичний стан і динамічні перспективи розвитку підприємства, вид яких багато в чому визначається рівнем серійності виробничої діяльності підприємства, його виробничою програмою, розміром собівартості продукції.

Для об'єктивної оцінки стану виробничо-комерційної діяльності машинобудівного підприємства пропонується використовувати механізм взаємодії обраних нами показників з групи «а» і групи «б» за період часу, що дорівнює одному року (кварталу, місяця, декади тощо).

З використанням вибраних показників авторами пропонується проводити на машинобудівних підприємствах постійно діючий антикризовий моніторинг, результати якого дають обґрунтовані підстави для проведення процесів санації та реструктуризації.

Висновки. В статті доведено, що для ефективної реструктуризації необхідно проведення таких дій:

✓ інвентаризація активів і зобов'язань промислового підприємства, що є перевіркою майна і джерел його формування, в ході якої перевіряються і документально підтверджуються їх наявність, стан і точність вартісної оцінки (у процесі здійснення реструктуризації інвентаризації надається особливе значення, це основний засіб формування достовірних даних про майновий стан підприємства, склад і структуру майна і зобов'язань, а також їх вартість. Об'єктами інвентаризаційних процедур виступають всі активи і зобов'язання підприємства як враховані, так і невраховані в бухгалтерському обліку);

✓ точна діагностика фінансового становища, що має бути проведена власними аналітиками і незалежними аудиторами-оцінювачами спільно, яка обов'язково включає аналіз узагальнюючих показників ефективності і фінансових результатів;

✓ розробка концепції, плану і програми реструктуризації підприємства.

Список літератури: 1. Altman E.I. Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy / E.I. Altman // Journal of Finance. — 1968. — Vol.23. — No.4. — P. 589–609. 2. Закон України “Про банкрутство” від 14.05.92 // Відомості Верховної Ради. — 1992. — № 31. — С. 440–446. 3. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» // Голос України. — 1999. — 30 липня. 4. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. — 580 с. 5. Уткин Э.А. Антикризисное управление / Э.А. Уткин. — М.: Изд-во ЭКМОС.

1997. – 400 с. **6.** Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : [навч. посіб.] / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2000. – 412 с. **7.** Банкрутство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління / Т. С. Клебанова, О. М. Бондар, О. В. Мозенков – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2003. – 272 с. **8.** Перерва П. Г. Самомаркетинг менеджера и бизнесмена / П. Г. Перерва. – Ростов н / Д: Феникс, 2003. – 592 с. (Серия «Психология бизнеса»). **9.** Перерва П. Г. Антикризовий моніторинг фінансово-економічних показників роботи машинобудівного підприємства / П. Г. Перерва, В. Л. Товажнянський // Економіка розвитку. – Х.: ХНЕУ. – 2010. – № 2 [54]. – С. 46-50. **10.** Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : [навч. посіб.] / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2000. – 412 с. **11.** Перерва П. Г. Антикризові інструменти сталого розвитку підприємства: інноваційна, інвестиційна та маркетингова політика [Електронний ресурс] / П. Г. Перерва, А. В. Косенко, О. П. Косенко. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vcp/TPtEV/2012_25/statti/16Pererv.pdf. **12.** Перерва П. Г. Трансфер технологій // Под науч. редакцией П. Г. Перервы и Д. Коциски [Монография]. – Х.: НТУ «ХПИ», 2012. – 676 с. **13.** Перерва П. Г. Антикризовий механізм сталого розвитку підприємства / В. Л. Товажнянський, П. Г. Перерва, Л. Л. Товажнянський, І. В. Гладенко, Т. О. Кобелева, Н. П. Ткачова / За ред. проф. Перерви П. Г. та проф. Товажнянського Л. Л. [Монография]. – Харків : Віровець А. П. «Апостроф», 2012. – 705 с. **14.** Таранюк Л. М. Економічне обґрунтування реструктуризації промислових підприємств в умовах перехідної економіки: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.02.03 «Організація управління, планування та регулювання економікою» / Л. М. Таранюк – Суми : СДУ, 2005. – 24 с.

Bibliography (transliterated): **1.** Altman E.I. *Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy* / E.I. Altman // *Journal of Finance*. – 1968. – Vol. 23. – No. 4. – P. 589–609. **2.** Zakon Ukrainy “Pro bankrutstvo” vid 14.05.92 // *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. – 1992. – № 31. – S. 440-446. **3.** Zakon Ukrainy «Pro vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka abo

vyznannia yoho bankrutom» // *Holos Ukrainy*. — 1999. — 30 lyupnia. **4.** Lihonenko L. O. *Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom: teoretyko-metodolohichni zasady tapraktychnyi instrumentarii*. — K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2001. — 580 s. **5.** Utkyn Э. А. *Antykryzysnoe upravleniye* / E. A. Utkyn. — M.: Yzd-vo ЭKMOS, 1997. — 400 s. **6.** Tereshchenko O. O. *Finansova sanatsiia ta bankrutstvopidpriemstv* : [navch. posib.] / O. O. Tereshchenko. — K.: KNEU, 2000. — 412 s. **7.** *Bankrutstvo i sanatsiia pidpriemstva: teoriia i praktyka kryzovoho upravlinnia* / T. S. Klebanova, O. M. Bondar, O. V. Mozenkov — Kh.: VD “INZhEK”, 2003. — 272s. **8.** Pererva P. G. *Samomarketynh menedzhera ybyznesmena* / P. G. Pererva. — Rostov n / D: Fenyks, 2003. — 592 s. (Seriya «Psykhologhiya byznesa»). **9.** Pererva P. G. *Antykryzovi monitorynh finansovo-ekonomichnykh pokaznykh roboty mashynobudivnoho pidpriemstva* / P. G. Pererva, V. L. Tovazhnianskyi // *Ekonomika rozvytku*. — Kh.: KhNEU. — 2010. — № 2 [54]. — S. 46-50. **10.** Tereshchenko O. O. *Finansova sanatsiia ta bankrutstvo pidpriemstv* : [navch. posib.] / O. O. Tereshchenko. — K.: KNEU, 2000. — 412 s. **11.** Pererva P. G. *Antykryzovi instrumenty staloho rozvytku pidpriemstva: innovatsiina, investytsiina ta marketynhovopolityka* [Elektronnyi resurs] / P. G. Pererva, A. V. Kosenko, O. P. Kosenko. — Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vcp/TPtEV/2012_25/statti/16Pererv.pdf. **12.** Pererva P. G. *Transfer tekhnolohiy* // Pod nauch. redaktsiyei P. H. Perervy y D. Kotsysky [Monohrafiya]. — Kh.: NTU «KhPY», 2012. — 676s. **13.** Pererva P. G. *Antykryzovi mekhanizm staloho rozvytku pidpriemstva* / V. L. Tovazhnianskyi, P. G. Pererva, L. L. Tovazhnianskyi, I. V. Hladenko, T. O. Kobieliava, N. P. Tkachova / Za red. prof. Perervy P. G. ta prof. Tovazhnianskoho L. L. [Monohrafiia]. — Kharkiv : Virovets A. P. «Apostrof», 2012. — 705 s. **14.** Taraniuk L. M. *Ekonomichne obgruntuвання restrukturyzatsii promyslovykh pidpriemstv v umovakh perekhidnoi ekonomiky: avtoref. dys. kand. ekon. nauk: spets. 08.02.03 «Orhanizatsiia upravlinnia, planuvannia ta rehuliuannia ekonomikoiiu»* / L. M. Taraniuk — Sumy : SDU, 2005. — 24s.

Надійшла (received) 05.06.2015

Перерва Петро Григорович – доктор економічних наук, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», декан економічного факультету; тел.: (067) 940-16-81; e-mail: a.kosenko@rambler.ru

Pererva Petro Grygorovych - doctor of economic Sciences, Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Dean of the economic faculty; tel. (067) 940-16-81; e-mail: a.kosenko@rambler.ru

Кобелева Тетяна Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри організації виробництва та управління персоналом; тел.: (097) 468-56-45; e-mail: tanja-kobeleva@rambler.ru

Kobeleva Tatyana Aleksandrovna – candidate of economic Sciences, associate Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", associate Professor at the Department of production organization and personnel management; tel: (097) 468-56-45; e-mail: tanja-kobeleva@rambler.ru

Товажнянський Вячеслав Леонідович – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри організації виробництва та управління персоналом; тел.: (057) 707-68-56; e-mail:

Tovazhnianskiy Vyacheslav Leonidovich – candidate of economic Sciences, associate Professor, national technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", associate Professor at the Department of production organization and personnel management; tel: (057) 707-68-56.